

ROMI I RODNA PITANJA

**RAZGOVORI U ZAJEDNICI O RODU I
NJEVOM UTICAJU NA HIV VULNERABILNOST**

Izdavač:

Novosadski humanitarni centar
Trg mladenaca 6, Novi Sad
T/F: (+381 21) 524-184, 524-134
W: nshc.org.rs

Za izdavača:

Perica Mandić

Izveštaj pripremile:

Danijela Korać-Mandić, NSHC
Mira Novaković, NSHC
Lee-Nah Hsu, FPH

Saradnice/ci na projektu:

Čila Stojanović
Biljana Rašković-Živković
Nenad Opačić

Prevod na engleski jezik:

Nina Pupovac
Danijela Korać-Mandić

Dizajn korica i prelom:

Predrag Nikolić

Štampa:

LitoStudio Novi Sad

Avgust 2009.

Tiraž: 500

Ova publikacija je zajedničko intelektualno vlasništvo FPH i NSHC-a. Pri svakom citiranju ili korišćenju sadržaja ovog materijala neophodno je navesti referencu na ovu publikaciju, ili tražiti pisanu dozvolu od ove dve organizacije. Mišljenja izražena u ovom dokumentu su mišljenja korisnika i autora, i ne predstavljaju nužno zvaničan stav bilo koje od ove dve organizacije

PREDGOVOR

Romi imaju bogato kulturno nasleđe. Mnogi Romi su dali značajan doprinos u umetnosti, kulturi, biznisu, pravu i drugim društvenim oblastima. Važno je prepoznati činioce koji su omogućili da ovi pripadnici romske populacije postignu uspeh, kao i prepreke koje su stajale pred njima, među kojima se nalaze i rodna pitanja.

Rodna pitanja u romskoj populaciji su jedan od kritičnih činilaca koji utiče na celokupni razvoj romske zajednice i smanjenje njihovog rizika od HIV infekcija. FPH je, zajedno sa NSHC-om, inicirala partnerstvo sa romskim zajednicama kako bi ih podstakla da istraže rodnu dimenziju u životu Roma. Cilj je bio da se podrži zajednica kako bi unutar sebe ispitala koji činioci u rodnim odnosima, i njihove posledice, mogu da doprinesu otpornosti i osetljivosti na HIV, pojedinačnom napretku i razvoju zajednice.

FPH i NSHC su stekli značajan uvid u potrebe romske populacije u Vojvodini. Zahvalni smo našim romskim partnerima koji su bili spremni da podele razmišljanja i uvide o svom životu iz rodne perspektive.

Vredan doprinos koji su pružile naše romske kolegice i kolege imao je za rezultat sastavljanje ovog izveštaja, kao zajedničkog proizvoda saradnje FPH i NSHC-a sa našim romskim prijateljima. Nadamo se da će ove informacije podstaći buduću podršku romskim zajednicama u njihovom stalnom naporu da, tokom vremena, dostignu sopstveno samoostvarenje i rodnu transformaciju.

Danijela Korać-Mandić
Programska koordinatorka
Novosadski humanitarni centar

Lee-Nah Hsu
Viša tehnička savetnica
Fondacija Partnerstvo za zdravlje

SADRŽAJ

PREDGOVOR	4
SADRŽAJ	5
I. UVOD	6
II. UČESNICI ISTRAŽIVANJA	7
III. LOKACIJA ISTRAŽIVANJA I OBELEŽJA ROMSKIH ZAJEDNICA	8
IV. METODOLOGIJA	10
V. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	12

SKRAĆENICE

FPH	Fondacija Partnerstvo za zdravlje
NSHC	Novosadski humanitarni centar
Sida	Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju
HIV	humani virus imunodeficijencije
SIDA	stečeni sindrom smanjenog imuniteta
NVO	nevladine organizacije
MOP	materijalno obezbeđenje porodice
PPI	polno prenosive infekcije
KUD	kulturno-umetničko društvo

I. UVOD

Projekat „Rodni konsutrukt u romskoj zajednici“ je planiran i realizovan u partnerstvu Fondacije “Partnerships in Health” (FPH) i Novosadskog humanitarnog centra (NSHC), kao deo Programa borbe protiv HIV-a i AIDS-a na Zapadnom Balkanu. Program je finansirala Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (Sida). Participativno istraživanje u zajednici je realizovano u periodu od 1. aprila 2008. do 31. marta 2009. godine.

Cilj projekta je bio da podrži razgovore u zajednici kako bi se povećala svest i identifikovale potencijalne oblasti za rad na smanjenju HIV vulnerabilnosti, podsticanjem mogućnosti za specifičnu rodnu transformaciju među romskom populacijom u Vojvodini.

Primenjena je **strategija** da se, kroz unapređenu svest o rodnim odnosima u romskim zajednicama, podstakne prepoznavanje prepreka i preduzimanje akcije kako bi se smanjila rodno uslovljena vulnerabilnost. FPH i NSHC su zajednički razvili pristup razgovora u zajednici kako bi se u njih uključile Romkinje i Romi iz pet naselja. U projektu su istraženi načini na koje društveno okruženje definiše i utiče na prava, odgovornosti i identitete muškaraca i žena u njihovim međusobnim odnosima, očekivanjima i dodeljenim ulogama. Takođe je ispitan potencijalni rodni konstrukt u romskoj kulturi u ovim naseljima, koji bi mogao dovesti i žene i muškarce u povećan rizik od HIV infekcije. Razumevanje rodnog konstrukta u zajednici je preduslov za njegovu transformaciju, kako bi se smanjila HIV vulnerabilnost svih članova zajednice.

U projektu je korišćen participativni pristup da bi se omogućilo aktivno učešće pripadnika romske zajednice u razgovorima. Razgovori su podstakli Romkinje i Rome da odrede najvažnije teme i da razmotre odluke koje bi mogli da donesu. Ovakav pristup omogućava svima koji učestvuju da, umesto pasivne uloge davalaca informacija, imaju mogućnost uključivanja u buduće aktivnosti, osećaj vlasništva nad projektom, da budu motivisani i osnaženi za akcije koje dovode do promena.

II. UČESNICI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju su učestvovala Romkinje i Romi iz Novog Sada, Beočina i Bačkog Monoštora. Da bi se sakupila i mišljenja neroma o rodnim pitanjima u romskoj populaciji, standardni upitnici su upućeni glavnim akterima u lokalnim zajednicama koji se bave pitanjima Roma: predstavnicima obrazovnih i ustanova socijalne i zdravstvene zaštite, predstavnicima lokalnih samouprava, i osoblju nevladinih organizacija koje se bave romskim pitanjima. Takođe, da bi se obogatili i ilustrovali navodi iz razgovora u zajednici, obavljani su intervjui sa nekim od učesnica i učesnika ovog projekta.

U fokus grupama učestvovalo je 197 Romkinja i Roma, od toga 101 žena i 97 muškaraca.

Upitnike je ispunilo 38 predstavnika škola, ustanova socijalne i zdravstvene zaštite, nevladinih organizacija i lokalnih samouprava (27 žena i 11 muškaraca; 15 iz centara za socijalni rad, 4 iz zdravstvenih ustanova, 9 iz škola, 3 iz udruženja građana i 7 iz organa lokalne samouprave). Intervjuisano je 6 Romkinja i 4 Roma.

III. LOKACIJA ISTRAŽIVANJA I OBELEŽJA ROMSKIH ZAJEDNICA

Istraživanje je realizovano u Novom Sadu, Beočinu i Bačkom Monoštoru (opština Sombor), u Srbiji.

NOVI SAD

Grad Novi Sad ima oko 300,000 stanovnika. Prema poslednjem popisu stanovništva, u Novom Sadu živi 1,740 Roma, ali procene nevladinih organizacija koje se bave romskim pitanjima govore da Roma u Novom Sadu ima oko 10,000. Oko dve trećine živi u nekoliko romskih naselja smeštenih na periferiji grada: Veliki rit, Adice, Šangaj, Bangladeš, Slana bara.

Učesnici istraživanja iz Novog Sada bili su Romi i Romkinje koji žive u Velikom ritu i Slanoj bari. Većina ispitanika je nezaposlena: bave se skupljanjem sekundarnih sirovina (najviše Romi raseljeni sa Kosova), trgovinom (preprodaja polovne ili nove robe, voća, povrća itd.), "na crno" se bave stolarstvom, popravljanjem automobila, građevinarstvom i sl., značajan broj zarađuje sviranjem po kafanama, dok se oni najsiromašniji bave i prošnjom. Veći broj Roma u navedenim naseljima prima socijalnu pomoć u vidu tzv. materijalnog obezbeđenja porodice (MOP).

Romi koji žive u Novom Sadu su pravoslavne, katoličke i islamske veroispovesti. Razlikuju se po običajima, tradiciji i jeziku koji govore. Pravoslavni Romi govore srpski ili romski jezik, katolici govore srpski, mađarski ili rumunski, dok najveći broj Roma islamske veroispovesti govori albanski jezik i često ima problem zbog jezičke barijere. Učesnici istraživanja u Novom Sadu bili su uglavnom pravoslavne i islamske veroispovesti.

BAČKI MONOŠTOR

Bački Monoštor je selo udaljeno 15 kilometara od Sombora, sa oko 4,000 stanovnika. Romi čine 15% od ukupnog broja stanovnika, odnosno 600 Roma živi u Bačkom Monoštoru. Veći deo živi u romskom naselju na periferiji sela, dok ostali žive u samom selu.

Zbog niskog stepena obrazovanja većina ovih Roma je nezaposlena i živi u izrazitom siromaštvu. Romi Bačkog Monoštora govore specifičnim dijalektom romskog jezika koji liči na rumunski jezik. Specifičnost ove grupacije je da se prilikom migracije naseljavala pored same obale Dunava. Budući da su živeli pored vode i šume, bili su poznati obrađivači i proizvođači drvenih proizvoda. Pored toga, živeli su od lova i ribolova i bili su nadaleko poznati muzičari i zabavljači.

Saradnja sa većinskim stanovništvom Monoštora (Šokcima) je zadovoljavajuća: jedni kod drugih rade, družu se, posećuju, međutim, vrlo su retki romsko-neromski brakovi.

Romi iz Bačkog Monoštora su rimokatoličke veroispovesti iako su njihovi bliski rođaci iz Slavonije i Baranje pravoslavne veroispovesti. Do promene vere je dolazilo tako što su roditelji novorođenog deteta odlazili u prvu crkvu koja bi im se našla na putu, ne mareći mnogo za to koja crkva je u pitanju, kako bi dete krstili. Danas, kako su prestali sa migracijom i integrisali se sa meštanima sela, veoma su odani vernici i pridržavaju se crkvenih pravila i zakonitosti.

BEOČIN

Beočin je grad na 20-tak km od Novog Sada. Prema zadnjem popisu, opština Beočin ima 16,800 stanovnika, a sam grad oko 7,000 stanovnika. Ukupan broj Roma u opštini Beočin je oko 1,200, dok na teritoriji grada živi njih 1,100. Romi u Beočinu žive u naseljima Šljivik i Kolonija sa štokom.

Beočinski Romi su velikim delom bili zaposleni u Beočinskoj fabrici cementa, a nakon privatizacije veliki broj njih je ostao bez posla. Danas se uglavnom bave skupljanjem sekundarnih sirovina, deo radi u Novom Sadu uglavnom fizičke poslove, dok se manji broj bavi trgovinom. Većina romskih porodica prima socijalnu pomoć, tzv. MOP.

Romi koji žive u Beočinu su poreklom sa Kosova, doselili su se oko 1948. zbog posla u fabrici cementa. Islamske su veroispovesti i govore romski jezik, ali sa arlijskim dijalektom koji se pretežno govori na jugu Srbije.

IV. METODOLOGIJA

U svrhu ovog istraživanja korišćene su tri različite metode sakupljanja podataka: fokus grupe, standardni upitnici i intervjui sa ključnim učesnicima istraživanja, istaknutim Romkinjama i Romima (liderima u zajednici), kako bi se ilustrovala lična iskustva u prevazilaženju rodno uslovljenih prepreka.

Da bi se omogućilo da svaka grupa nesmetano razgovara i da se obezbedi prostor svima da iskažu svoje mišljenje, fokus grupe su sprovedene odvojeno prema starosti i polu. Drugim rečima, održane su odvojene fokus grupe sa devojkama, mladićima, starijim ženama, starijim muškarcima, odraslim ženama i odraslim muškarcima.

U prvoj fazi realizovano je 19 fokus grupa sa 197 učesnika, od toga 101 žena (51%) i 96 muškaraca (49%). Fokus grupe su održavane sa učesnicima istog pola, podeljenim u tri starosne grupe:

- 1) mlađi od 20 godina (mladi)
- 2) stari od 20 do 40 godina (odrasli), i
- 3) stariji od 40 godina (stariji).

U drugoj fazi, od novembra 2008. do marta 2009. godine, organizovani su razgovori u grupama mešoviteg pola. Druga faza je realizovana kako bi se osiguralo međugrupno vrednovanje i interakcija na temu roda, i kako bi se obogatila diskusija, naročito na temu budućih aktivnosti. Tada su sprovedene i fokus grupe sa učesnicima različitog pola, a iste starosti. Na primer, fokus grupa sa mladićima i devojkama, ili sa starijim ženama i muškarcima.

Druga faza istraživanja je uključila dodatnih 10 razgovora sa učesnicima različitog pola, sa 4 mlada, 3 odrasla i 3 starija učesnika. U drugoj fazi ukupno je 113 Roma (51 muškaraca i 62 ili 55% žena) učestvovalo u razgovorima. Tokom razgovora oni su naveli da se prijatnije osećaju kada razgovaraju u manjim grupama podeljenim prema polu, jer tada mogu slobodnije da izraze svoje mišljenje.

FOKUS GRUPA

Razgovori u grupama su snimani. Glavne teme o kojima se razgovaralo tokom 19 fokus grupa bile su sledeće:

- **Kakve su uloge i podela rada između žene i muškarca u porodici i u zajednici?**

- **Ko ima pristup resursima i ko ih kontroliše?**
- **Šta muškarci i žene misle o reproduktivnom zdravlju i riziku od HIV infekcije?**
- **Kakvo je učešće muškaraca i žena u društvenom životu zajednice i šire?**
- **Kakav je stav muškaraca i žena o rodu i rodnoj ravnopravnosti?**
- **Koje su kratkoročne potrebe i dugoročni interesi žena i muškaraca?**
- **Koje su prepreke sa kojima se sreću u životu, i kakve strategije imaju za njihovo prevazilaženje?**

Tokom fokus grupa korišćene su participativne tehnike kao što su grupna diskusija, dnevna linija za dobijanja podataka o rasporedu i količini dnevnih obaveza, analiza polja dejstva, *brainstorming* i sl. Dnevna linija je participativna tehnika koja se koristi da bi se dobile informacije o rasporedu i trajanju aktivnosti ili događaja u određenom periodu (dan). Analiza polja dejstva je tehnika koja se koristi da se analizira sadašnja situacija i da se projektuje željena buduća situacija. Tokom fokus grupe, nakon što učesnici imenuju sadašnje stanje i identifikuju željeno buduće stanje, oni identifikuju i prepreke i mogućnosti za prelaz iz jednog stanja u drugo, iz sadašnjeg u buduće stanje. Fokus grupe su realizovane uz pomoć romskih asistenata, uzimajući u obzir i činjenicu da neki od učesnika fokus grupa ne poznaju dovoljno srpski jezik.

UPITNIK

Standardizovani upitnik je korišćen da se sakupe podaci o mišljenju i stavovima o rodnom ulogama u romskoj zajednici od pružalaca usluga, a u oblasti socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja i sl.

Pružaoци usluga su predstavnici ustanova socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja, nevladinih organizacija i lokalnih samouprava. Prema planu istraživanja, 30 predstavnika organizacija i ustanova trebalo je da ispuni upitnike. Dobili smo 38 ispunjenih upitnika, i svi su analizirani.

INTERVIJUI SA KLJUČNIM UČESNICIMA

U toku istraživanja intervjuisali smo Romkinje i Rome čija životna iskustva ilustruju na koji način se prepreke uslovljene rodnom podelama u romskoj zajednici mogu prevazići. Ovi intervjui su korišćeni kao prikazi slučajaja u ovom izveštaju.

V. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

A. NALAZI DISKUSIJA U FOKUS GRUPAMA

1. O RODNIM OBELEŽJIMA, RODNIM ULOGAMA I PODELI RADA

U romskoj zajednici je jasno izražena podela uloga i poslova na muške i ženske. Muškarac je "glava kuće" i njegov je posao da zaradi novac i izdržava porodicu. On radi fizički zahtevnije poslove, npr. cepa drva, radi na građevini, sakuplja sekundarne sirovine, obavlja poslove na njivi i sl.

Uloga žene je da bude domaćica i majka, da sluša muža, da rađa i brine se o deci. Žena obavlja kućne poslove (nabavka, kuvanje, pranje, spremanje, čuvanje dece i sl.), a takođe i fizički zahtevnije ("muške" poslove) ukoliko ih muškarac ne uradi.

"Žena sedi kod kuće i pazi decu, a muškarac ide da radi"

--- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

"Muškarac mora da snabdeva za drva, da vodi računa o novcu ...Na ženi je da sprema decu, kuću, da kuva, da pegla, da ga drži u redu.."

--- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

Podeljena su mišljenja oko toga čiji je posao teži; ženski posao se vrednuje kao manje vredan od muškog, jer je muškarac taj koji ide da radi i izdržava porodicu, ali istovremeno učesnici fokus grupa oba pola smatraju "ženske" poslove teškim i mukotrpnim.

"Teže je uvek ženama. Muškarac ima jedan posao, a žena ima sto – i mesi, i kuva, i decu gleda i kod lekara i u školu, i rađa..."

--- Učesnica iz grupe odraslih u Beočinu

"Ženi (je teže), jer mora da se brine o svemu, o kući, o deci, a ja samo radim i dođem s posla."

--- Učesnik iz grupe odraslih u Novom Sadu

"Ne daj Bože žena da budem!"

--- Učesnik iz grupe odraslih u Novom Sadu

Romkinje su istakle i to da muškarci imaju veća prava nego žene zato što su fizički jači, pa ih žene moraju slušati i poštovati u svemu. Romi takođe dele mišljenje da, tradicionalno, žena muškarca mora slušati. Muškarac po tradiciji ima pravo da tuče ženu, ali su učesnici u više navrata navodili da danas postoji zakon koji to zabranjuje, pa su stoga danas gotovo ravnopravne žene i muškarci.

"Ako muža ne poštuješ, ne poštuješ Boga"

--- Učesnica iz grupe odraslih u Beočinu

"Mi moramo da oprostimo njima, muškarcima; ako se švalera –žena čuti; ako ide da pije – žena treba da čuti. Ako pričamo, dobijemo batine."

--- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

"Svaki dan sam dobijala batine, istučena sam išla u vinograd da radim i pare nisam videla, nemam ništa dobro od njega, sama sam iškolovala svoju decu."

--- Učesnica iz grupe starijih u Beočinu

"Muškarac je glava u kući. Oni ne znaju kuvati, ali ja nikad nisam brinula ni o čemu, u svemu sam se oslanjala na njega, on je bio muškarac... Može neko da kaže šta hoće, ali je to istina, volela bi da sam ja umrla nego moj muž, jer ovako patim... Nemam ništa, ni drva za ogrev, bez ičega sam..."

--- Učesnica iz grupe starijih u Bačkom Monoštoru

Na pitanje da li je bolje biti muškarac ili žena, učesnice i učesnici fokus grupa svih uzrasta su složili da je bolje biti muškarac, kao i da bi radije imali muško dete. Roditi muško dete je stvar prestiža u romskoj zajednici. Muška deca su naslednici loze i imanja, oni ostaju u kući, dok su devojke udaju i odu u drugu kuću. Iako su ćerke privrženije roditeljima, iako im pomažu u kući, bolje slušaju i sa njima ima manje problema nego sa dečacima, ipak se više ceni kada se rodi muško dete. Smatra se da žena više pati u životu, pa je bolje kada se rodi muško.

"Kad je devojčica, nije lepo zato što je tuđa sluga, brzo se udaju pa nastaju problemi..."

--- Učesnica iz grupe mladih u Bačkom Monoštoru

„Mi više volimo kad se muškarac rodi, šta ja znam, to je ostalo od starina... tako smo odrasli, to čovek ne može da zaboravi, to je sa kolena na koleno.“

--- Učesnik iz grupe starijih u Beočinu

„Porodica više ceni kada se rodi muško dete, naročito muževi, jer se tako očuva krv, ali se više isplati roditi devojčicu jer se za nju dobijaju pare prilikom udaje, a muško dete (njegova porodica) mora da da novac.“

--- Učesnica iz grupe starijih u Novom Sadu

2. O PRISTUPU RESURSIMA DOMAĆINSTVA I NJIHOVOJ KONTROLI

Romi zarađuju od povremenih, sezonskih poslova, rada na građevini, sakupljanja sekundarnih sirovina i sl. Deo prihoda dolazi i od roditeljskog dodatka za drugo, treće i četvrto dete, dečijih dodataka i drugih oblika socijalne pomoći. Romkinje, usled neobrazovanosti i obaveza u kući, najčešće ne rade. Ipak, odluku o tome da li će žena da se zaposli uglavnom donosi muškarac, retko kad je donose oba supružnika zajedno. Romkinje navode ljubomoru kao najčešći razlog zbog kojeg muškarac brani svojoj ženi da se zaposli. Muškarci smatraju da je ženi mesto u kući, da ona treba da se brine o deci i domaćinstvu, ali jedan deo učesnika navodi da je bolje kad oba supružnika rade jer su tada prihodi veći.

Od muškarca se očekuje da zarađuje, donosi novac u kuću i izdržava porodicu. Međutim, žena je ta koja ima odgovornost da od zarađenog novca nabavi sve što je porodici potrebno, da prihode rasporedi i snađe se.

„Muškarac je dužan da donese u kuću, a žena samo da raspolaže i troši. Ona planira kako, gde, šta...“

--- Učesnik iz grupe starijih u Beočinu

„Žena se snađe koliko će da troši. Donese ostatak u kuću. Znači da je to prava žena, jer ona treba da napravi od dinar – dva.“

--- Učesnik iz grupe starijih u Novom Sadu

„Ja sam ranije znao da kažem – evo ti ovoliko, a za ostalo, snađi se... E, pa sad ona – da li je uzimala na rečku ili na kredit... ili išla da radi još nešto, pa je zarađivala...“

--- Učesnik iz grupe starijih u Novom Sadu

„Da moja žena ide sad da radi, društvo ne bi reklo da ona radi, nego da ide da se švalera.“

--- Učesnik iz grupe odraslih u Beočinu

Odluka o školovanju dece donosi se u odnosu na materijalne mogućnosti. Ipak, pre će se odvojiti novac za školovanje muške, nego ženske dece. Obrazovanju se ne pridaje veliki značaj, a uobičajeno je da deca napuštaju školovanje zbog udaje ili ženidbe.

„Jedan sin od 17 godina jedne godine dovede snahu, drugi sin sledeće godine dovede snahu, pa kako da školuješ? I snahe da školuješ?“

---- Učesnica iz grupe odraslih u Beočinu

U romskoj zajednici vlasnik imovine je isključivo muškarac. U slučaju razvoda, ili smrti supruga, pošto se brakovi ne sklapaju kod matičara, žena nema prava na deobu zajedničke imovine.

3. O BRAKU I RAZVODU

Tradicionalno odluku o sklapanju braka donose roditelji, iako je to danas sve ređe slučaj. Ponekad se odmah po rođenju deteta određuje za koga će se udati, odnosno, sa kim će se oženiti. Kod Roma muslimana (sa Kosova) uticaj tradicije je veći – uglavnom roditelji biraju partnera deci, a porodica mladoženje plaća za nevestu. U slučaju raskida braka, te pare moraju u dvostrukoj vrednosti da se vrate, kao što se i devojka vraća porodici ukoliko se na svadbi otkrije da nije nevinna. Romi hrišćani imaju liberalnije stavove pa, iako roditelji pokušavaju da utiču na izbor bračnog partnera dece, češća je pojava danas da deca sama biraju partnera. I u ovom slučaju je nevinost devojke veoma važna.

Devojke i mladići se venčavaju veoma mladi, devojke sa 15 – 16 godina, a mladići sa 17 -18 godina. Za neudatu devojku koja ima više od 20 godina smatra se da je stara devojka i ona se teže udaje. U tom smislu se ništa nije promenilo u romskoj tradiciji u poslednjih nekoliko decenija. Na taj način se „kontrolniše“ seksualnost mladih, naročito devojaka. Brak se smatra sklopljenim kad se napravi svadba, a ne registracijom kod matičara; venčanja Roma stoga nisu zvanična, što zbog tradicije, što zbog toga jer se radi o maloletnim osobama.

„Evo ja sam ćerku udala sa 14...kod nas je običaj težak. Ako će ona moj obraz da uzme, bolje ja njoj da uzmem. Kod nas je običaj takav. Bolje ja nju na vreme da dam, nego da ona pobegne kod nekoga.“

--- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

„Jedan sin od 17 godina jedne godine dovede snahu, drugi sin sledeće godine dovede snahu, pa kako da školuješ? I snahe da školuješ?“

---- **Učesnica iz grupe odraslih u Beočinu**

„Što ranije, to bolje.“

---- **Učesnik iz grupe odraslih u Beočinu**

„Ne, ne na papiru... ti voliš mene, ja volim tebe... i ajde.“

--- **Učesnik iz grupe mladih u Bačkom Monoštoru**

U slučaju kada se roditelji protive udaji devojke, one vrlo često pobegnu, pa se udaju.

„Ako ga voliš, ne slušaš nikog.“

--- **Učesnica iz grupe mladih u Beočinu**

Nevinost devojke se visoko vrednuje u romskoj zajednici. Za muškarce ne važi isto pravilo, za njih je uobičajeno da imaju seksualne odnose pre braka. Roditelji udaju svoje kćerke rano kako bi ih "sačuvali" i kako ih one „ne bi obrukale“, jer su seksualni odnosi pre braka za devojke zabranjeni. Ukoliko se otkrije da devojka nije ušla u brak nevina, vrata je njenoj porodici. Takva devojka može posle da se uda, ali ne kao "devojka" već kao "žena", za nekog starijeg, dok momci za ženidbu ipak radije biraju nevine devojke.

Ranije je bio običaj da tokom svadbe starije žene idu u „pogačare“ da pregledaju posteljinu, odnosno veš i spavaćicu neveste, kako bi se utvrdilo da li je devojka nevina. Ako se utvrdi da je bila nevina, onda se takav krevet "daruje" parama, cvećem i slatkišima, a zatim se čaršav istakne pred šatorom gde su gosti. Ako se utvrdi da nije bila nevina, to je velika sramota, svadba se prekida, a devojka vraća porodici.

„Kaže se da žena nosi sramotu na čelu, a muškarac na petu, gazi ga. Za ženu svako će reći – au, vidiš ovu, ona je radila to i to... a za muškarca - onda ga devojka još više voli.“

----- **Učesnica iz grupe starijih u Beočinu**

Česta je pojava da oženjeni Romi imaju i druge žene, što zajednica ne osuđuje, jer muškarac na to "ima pravo". Žene se bune protiv toga, ali navode da ništa ne mogu promeniti, pa se na posletku mire sa takvim stanjem.

U romskim zajednicama su česti i razvodi braka, gde se kao najčešći uzroci navode maltretiranje i

fizičko zlostavljanje od strane muškarca. U tim situacijama zajednica uglavnom okrivljuje ženu za razvod, jer se od nje očekuje da trpi i prihvata muževljevo ponašanje. Učesnice su navele da je vrlo česta pojava da žene trpe nasilje i ostaju u braku zbog dece i zbog ekonomske zavisnosti od muža.

„Ako dođe do razvoda odnosno ako žena pobegne od muža roditeljima, onda je svi ubeđuju da se vrati, ona je kriva, svi pravdaju muža da je možda malo bio nervozan, da je malo popio i da je žena trebala da se skloni dok ga sve to ne prođe i da je trebala da to istrpi.“

----- **Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu**

Deca rođena u braku, smatra se, pripadaju ocu, pa u slučaju razvoda, ostaju kod njega i njegove porodice.

„Uzima se samo ćerka, unuci ne. To je njihova krv. Mislim, ona je majka tog deteta i to mene boli, to je moj unuk, ali to je njihova krv.“

----- **Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu**

Veliki je uticaj tradicije u romskoj zajednici, skupa sa strahom od posledica veće slobode: Romkinje se, sa jedne strane, plaše promene tradicionalnih odnosa u romskoj porodici i gubitka oslonca, a sa druge strane, prisutna je njihova izražena želja za većom slobodom i pravima.

4. O REPRODUKTIVNOM ZDRAVLJU

Kada je u pitanju reproduktivno zdravlje, u romskoj populaciji vladaju neinformisanost, neznanje, pasivnost, predrasude, strah i stid. Učesnici fokus grupa su naveli da se u seksualne odnose stupa sa 14-15 godina, prilikom sklapanja braka, a muškarci pre braka ako im se za to pruži prilika. Porodicu uglavnom ne planiraju i stiže se utisak da ni muškarci ni žene ne razmišljaju preterano o tome koliko će dece i kada imati. Generalno se smatra da je dobro i društveno poželjno roditi puno dece, a muškarci odluku o rađanju prepuštaju ženama.

„Ne, kako je Bog rekao.“

--- **Učesnik iz grupe odraslih u Novom Sadu**

„Ispadaju samo, k'o mašina... (deca)“

--- **Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu**

Romkinje navode da uglavnom uopšte ne koriste kontracepciju ni zaštitu od polno prenosivih bolesti, iako su čule za kondom, spiralu, pilule... Muškarci o ovim temama ne razmišljaju, već brigu o

zaštiti od neželjene trudnoće prepuštaju ženama. Najčešće sredstvo planiranja porodice u romskoj zajednici je abortus. Namerni prekid trudnoće se smatra prihvatljivom metodom kontrole rađanja, o njemu se otvoreno priča. Starije Romkinje ističu da ranije nije bilo abortusa u tolikoj meri, i da se rađalo mnogo više dece. Danas nisu retke žene koje su imale i par desetina abortusa u svom reproduktivnom dobu. Nisu primećene razlike u ovakvom stavu prema abortusu među pripadnicima različitih religija.

Istovremeno, prema kondomima i drugim sredstvima zaštite Romkinje i Romi imaju negativan stav. Generalno vlada neznanje i brojne predrasude o tome da su kontraceptivna sredstva neprirodna i štetna za zdravlje. Starije Romkinje navode da je dovoljna zaštita ukoliko se nakon seksualnog odnosa operu rastvorom hipermangana ili nekim drugim sredstvom. Najveće interesovanje za kontracepciju vladalo je kod Romkinja starosti od 20 do 40 godina, koje su istakle da žele da saznaju što više o tome.

„Ne koristim ja to, nema šanse. Neke žene imaju spiralu, mogla bi i ja, pa i ja sam žena, ali ja se plašim, pravo da ti kažem.“

----- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

„Ja svake godine idem jednom da pobacim.“

--- Druga učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

„Žene se goje od spirale...“

--- Treća učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

Od polno prenosivih bolesti većina ih je čula samo za sidu, a zatim i za triper, sifilis, stidne vaši, "pojačan sekret". Romi i Romkinje ne smatraju polno prenosive infekcije (PPI) realnom pretnjom za sopstveno zdravlje. Čuli su da je kondom sredstvo zaštite od PPI, ali ga retko kad koriste – takođe, žene nisu te koje donose odluku o tome da li će se uopšte koristiti kondom. Mogućnost da se muž zarazi nekom od PPI ne vide kao potencijalnu opasnost za njih same - navode da, ako muševci dobiju neku infekciju, savetuju ih da idu kod lekara i da se leče.

„Da, to je materica i ostalo, sida...“ (odgovor na pitanje da li su čuli za PPI, učesnik fokus grupe iz Novog Sada)

----- Učesnik iz grupe odraslih u Novom Sadu

Mlađe devojke ne idu kod ginekologa, a kao razlog za to navode da ih je strah i da se stide. Strah od ginekologa prisutan je i kod drugih, starijih Romkinja:

„Juče sam bila tri puta unutra (kod ginekologa) i izašla napolje, jer se plašim.“

--- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

Takođe, u romskoj zajednici se veruje da je odlazak kod ginekologa znak da je ta žena trudna, i to postaje tema za razgovor u zajednici. Učesnici su izneli mišljenje da kod ginekologa Romkinje odlaze samo da bi izvršile abortus. Ipak, danas je uobičajeno da se romska deca rađaju u bolnici, tako da se tokom reproduktivnog doba žene manje-više često obraćaju ginekologu.

Mlađi Romi navode da koriste kondom kako bi se zaštitili od PPI kada stupaju u seksualne odnose sa devojkom prvi put ili sa nepoznatom osobom. Od PPI svi učesnici su čuli za sidu, triper i sifilis. Najstariji učesnici su čuli za kondome kao sredstvo zaštite od PPI i poznata im je činjenica da ih mladi danas koriste. Od PPI su čuli samo za sidu i smatraju da je to nešto jako opasno. Učesnici fokus grupa muslimanske veroispovesti veruju da se higijenom može zaštititi od svih PPI, smatraju da oni jako vode računa o tome i da se to kod njih ne dešava.

5. O DRUŠTVENOJ UKLJUČENOSTI MUŠKARACA I ŽENA

Romska zajednica je, sama po sebi, zatvorena u sopstvene okvire, izolovana iz društva i nalazi se na margini dešavanja. Romi, kao socijalno ugrožena kategorija stanovništva, imaju veoma ograničenu društvenu moć i uticaj, i najčešće nisu društveno angažovani, naročito ne izvan okvira sopstvene etničke zajednice. Politikom se skoro niko ne bavi.

Uopšte, tema društvenog angažovanja je prilično nejasna učesnicima fokus grupa. Vrhunac društvenog života u romskoj zajednici su svadbe ili proslave 8. marta (Međunarodnog dana žena).

Mlađi Romi svoje vreme provode uglavnom u kući, u druženju sa vršnjacima iz mesta gde žive. Retko kad izlaze, naročito devojke. Nisu aktivni u okviru lokalnih romskih udruženja, sa izuzetkom retkih pojedinaca. Devojke koje nisu udate vreme provode u kućnim poslovima i gledanju TV sapunica, kao i u druženju sa drugaricama.

Udate žene sa porodicom imaju najmanje slobodnog vremena zbog kućnih poslova. Slobodno vreme provode sa komšinicama u zajedničkim poslovima, ili na kafi, pričajući, gledajući TV. Ne izlaze iz kuće i njihova uključenost u društvene tokove zajednice je svedena na minimum.

Muškarci uglavnom izlaze, bez žena, dok najstariji učesnici vreme uglavnom provode u druženju u klubovima za stare Rome koji su otvoreni u okviru NSHC-ovog projekta Humanitarne pomoći starim Romima.

6. O RODNIM ULOGAMA I RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI

Pojam roda i rodni uloga, kao i razlike između roda i pola, bili su u potpunosti nepoznati učesnicima i učesnicama fokus grupa. Na svakoj fokus grupi facilitatori su obasnili ove pojmove, nakon čega su na primerima iz sopstvene svakodnevnice prepoznali rodne uloge i podele.

Sve učesnice su se složile da je u romskoj zajednici jako izražena rodna neravnopravnost. Ono što u najvećoj meri utiče na postojanje rodni podela i visok stepen neravnopravnosti jeste nedostatak obrazovanja romskih žena i postojeća tradicija u kojoj je muškarac glava kuće.

„Muž je taj koji određuje sve, ako ima i svekar u porodici, onda on vodi celo kolo. Svekar je glava kuće i nema tu da se pita ni muž ni žena ni deca...”

--- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

Neravnopravnost se najčešće vezuje za neravnomernu podelu poslova. Jedna od učesnica je rekla da muškarci i žene imaju ista prava ali različite obaveze, što je kod njih uzrokovano tradicijom i neobrazovanjem, dok ostale smatraju da muškraci imaju veća prava i da su oni u poziciji da mogu da naređuju.

Sa druge strane, muškarci osuđuju nasilje nad ženama, ali ipak smatraju da ženama ne treba dati veću slobodu, jer bi to za posledicu imalo promiskuitetno ponašanje žena, pravo da same odlučuju i sl. U tome se sa njima i žene slažu. Takođe smatraju da su zakonske mere koje se sprovode u poslednjih nekoliko godina znatno uticale na to da se nasilje nad ženama smanji. Govoreći o nasilju, svi učesnici prvenstveno misle na fizičko nasilje. Stariji muškarci u Novom Sadu su spomenuli i “nasilje” koje žene vrše nad muškarcima, zahtevima da im se nešto kupi. Ova grupa je smatrala da je mnogo urađeno na planu ravnopravnosti u odnosu na ranija vremena, te su romske žene i muškarci danas - ravnopravni.

„Mislim da imaju veća prava oni koji su fizički jaki, nego oni koji nisu toliko jaki.”

--- Učesnica iz grupe odraslih u Bačkom Monoštoru

„Normalno je da muškarac tuče ženu.”

--- Učesnica iz grupe odraslih u Novom Sadu

Ženska prava su manja, jer žene se osećaju inferiorno u odnosu na muškarce pošto su finansijski vezane za njih, i finansijsku zavisnost vide kao uzrok neravnopravnosti u romskoj zajednici. Kao jedno od rešenja žene vide donošenje mera koje bi povećale zaposlenost žena, čime bi se postigla veća samostalnost i ekonomska nezavisnost. Učesnici svih grupa su skloni da rešenje očekuju od

strane države, smatrajući da bi im bolja finasijska situacija rešila sve probleme. Pri tome, veoma slabo uviđaju šta bi oni sami mogli da učine na poboljšanju svoje pozicije.

Na osnovu niza razgovora u zajednici kroz fokus grupe, sadašnji pogledi na rodne odnose u romskoj zajednici mogu se sažeto opisati na ovaj način:

- **Muškarci dominiraju;**
- **Muškarac ima više prava nego žena;**
- **Muškarac odlučuje o tome kako domaćinstvo funkcioniše, kako se resursi i druga sredstva raspoređuju;**
- **Fizičko nasilje prema devojkama i ženama je prisutno i prihvaćeno;**
- **Žene nemaju pravo da donose odluke;**
- **Muškarci su veoma ljubomorni; i**
- **Ženama nije dozvoljeno da govore o svojim problemima, one nisu zaštićene zakonom.**
- **Rodni odnosi među Romima u budućnosti, kako su ih videle učesnice i učesnici:**
- **Postoji dogovor o obavezama između žena i muškaraca;**
- **Odluke donose zajednički muškarci i žene;**
- **Mlađi poštuju starije članove porodice, ali ih se ne plaše;**
- **Postoji fer podela rada između muškarca i žene;**
- **Muškarci i žene treba da svoje slobodno vreme provode zajedno;**
- **Žene treba da budu zaposlene;**
- **Više dece treba da se obrazuje; i**
- **Zakoni o sprečavanju nasilja u porodici treba da se primenjuju.**

Prepoznate su sledeće prepreke:

- **Loš ekonomski status žena;**
- **Finansijska zavisnost žena od muškaraca;**
- **Uticaj tradicije i običaja;**
- **Manjak obrazovanja; i**
- **Strah.**

I muškarci i žene su se složili oko sledećeg, u vezi svojih mogućnosti i potencijala:

- **Oni očekuju da vlada usvoji zakone o rodnoj ravnopravnosti;**
- **Nadaju se boljem obrazovanju i vaspitanju, čime bi se romska zajednica počela razlikovati od one kojom vlada tradicija.**
- **Razlike u definisanju prepreka između muškaraca i žena bile su sledeće:**
- **Postoji manjak razumevanja između muškaraca i žena, i**

- **Nedostatak entuzijazma za promene među muškarcima.**

Starija grupa muškaraca iz Novog Sada naglašava napredak po pitanjima rodne ravnopravnosti u poslednjih nekoliko godina, a ideju o rodnoj ravnopravnosti ocenjuju kao pozitivnu. Čini se ipak da su prilikom analize idealizovali stanje. Uzroci koji su u velikoj meri imali uticaja na napredak su, pre svega, povećanje stepena tolerancije i suživota sa pripadnicima drugih etničkih zajednica koje su obrazovnije. Opšti je utisak da je ono što u velikoj meri određuje stepen ravnopravnosti u romskoj zajednici uticaj tradicije, kulturološke razlike i nizak stepen obrazovanja, što dovodi do finansijske zavisnosti žena od muškaraca.

Devojke starosti do 20 godina spadaju u grupu koja je najviše zatvorena za razgovor, što se uveliko pripisuje uticaju vaspitanja i tradicije. Osim neprijatnosti, čini se kao da nemaju dovoljno iskustva i osvešćenosti o sopstvenom položaju i obavezama koje im predstoje. Na tom uzrastu one su još uvek zavisne od roditelja, i iz te perspektive im je teško da sagledaju sopstveni položaj u odnosu na suprotni pol. Stanje ne sagledavaju realno, iskustva imaju malo, o pojedinim temama im je neprijatno da govore otvoreno, pa je verovatno da neke stvari kriju ili iskrivljeno/ulepšano prikazuju. Osim toga, deluje kao da o svom položaju (a naročito, uzrocima) nisu razmišljale, već stanje doživljavaju kao nepromenljivo, logično, preuzimajući i same nekritički sve predrasude kao sopstveno mišljenje. Sa druge strane, odrasli muškarci i žene su bili veoma otvoreni za razgovor o svim temama. Opšti utisak je da je sa većim uzrastom učesnika rasla i saradljivost i opuštenost u grupama.

7. O HIV VULNERABILNOSTI

Stariji su govorili o svojim iskustvima vezanim za seksualno prenosive infekcije, promiskuitet, odnose između žena i muškaraca, sada i u njihovoj mladosti. Zabeleženo je da su, ipak, stariji dobro informisani o HIV-u. Naglasili su važnost dobrih odnosa između supružnika i da u njihovim godinama ima više poštovanja između partnera.

Odrasli su bili veoma zainteresovani za teme seksualnosti, HIV-a i seksualno prenosivih infekcija. Oni su otvoreno izražavali svoje mišljenje. Grupa odraslih, u poređenju sa mladima i starijima, pokazala se kao najbolje informisana, tolerantna i otvorena za saradnju.

Mladi iz Novog Sada i Beočina su veoma dobro informisani o HIV-u i rodnim ulogama. Otvoreno i slobodno su govorili o pritisku kojem su izloženi od strane njihove zajednice i kulture. Pričali su o ponašanju koje se od njih očekuje i o 'mitu' devičanstva koje je uobičajeno među Romima, naročito među porodicama muslimana. Slobodno su govorili i o svojim stavovima prema odabiru partnera, čekanju dok ne postanu dovoljno stari pre ulaska u brak, i kvalitetu veze koji očekuju. Ipak, grupa mladih iz Bačkog Monoštora je bila vrlo uzdržana u ovakvoj diskusiji i nisu bili voljni da razgovaraju o ovim temama.

Tokom razgovora u zajednici, od svake grupe je traženo da predlože kakvu vrstu komunikacije u svrhu promene ponašanja bi voleli da vide u svojoj zajednici. Neki su predložili da se organizuju edukativne radionice za mlade o HIV-u i rodnim pitanjima. Drugi su spomenuli izradu postera koji privlači pažnju i koji bi bio zanimljiv za mlade, pozorišnu predstavu ili priručnik o HIV-u i drugim polno prenosivim infekcijama.

B. UTISCI PRUŽALACA USLUGA O ROMIMA

Najveći deo ispitanika (45%) ima više od 10 godina iskustva u radu sa romskom populacijom, 13% učesnika ima od 6 do 10 godina iskustva, 24% učesnika od 2 do 5 godina iskustva, a 18% učesnika ankete je navelo da ima manje od jedne godine iskustva u radu sa romskom populacijom. Polovina je upoznata sa pojmom roda i rodni uloga u potpunosti, delimično njih 40%, dok je 10% odgovorilo da nije upoznato sa ovim pojmovima ili da ne zna.

Najveći deo ispitanika (82%) odgovorio je da usluge koje on/ona pruža koriste podjednako Romi i Romkinje; 5% je navelo da usluge više koriste muškarci, isto toliko da ih više koriste žene, dok 8% nije moglo da proceni.

Na pitanje da li su primetili bilo kakvu razliku između Roma i Romkinja u ostvarivanju prava u oblasti kojom se bave (socijalna zaštita, zdravlje, obrazovanje) npr. da li muškarci ili žene lakše ili u većoj meri ostvaruju neko pravo u odnosu na suprotni pol, 40% učesnika je odgovorilo da je primetilo razlike; 42% da nije primetilo nikakve razlike, a 18% je odgovorilo da ne zna ili da ne može da proceni.

Među onima koji jesu primetili razlike, navedeni su sledeći primeri:

„Kroz razgovore sa Romkinjama primetna je dominacija muškaraca kada je u pitanju briga o reproduktivnom zdravlju i pravima žena.“

„Primer romske devojčice kojoj roditelji nisu dopustili nastavak školovanja u srednjoj školi, koja se nekoliko dana posle toga udala.“

„Uvek se favorizuju muška deca romske nacionalnosti, dok su devojčice sputane, izolovane i pod presijom.“

„Više se pažnje poklanja školovanju muške dece nego ženske, čini se da im nije mnogo važno da devojčice budu obrazovane.“

„Manji broj devojčica upisuje srednju školu i one koje upišu češće napuštaju nego što je to slučaj sa pripadnicima muškog pola.“

„Teško kulturno nasleđe nosi sa sobom minimiziranje uloge žene koja se svodi na objekat i teško se afirmiše u samoj romskoj zajednici, tako da ne pomišlja da ostvari neka prava van nje, ili ako ih potraži, onda je to uz saglasnost muške strane.“

„Muškarci se češće javno pojavljuju, žene su pasivnije u svojim zahtevima.“

„Žene su upornije u ostvarivanju prava na socijalnu zaštitu i ostvarivanju prava na pomoć materijalne prirode.“

„Žene Romkinje su aktivnije u ostvarivanju prava koja su lična ili se tiču užih članova porodice, dok su muškarci aktivniji u zastupanju prava šire romske zajednice.“

„Jedina je razlika što žene Romkinje mnogo češće ostvaruju pravo na poveru dece nakon razvoda, što je slučaj i u neromskoj populaciji.“

„Žene su sklonije svađi u procesu ostvarivanja prava, plakanju i kritikovanju.“

Na pitanje koji su najvažniji faktori koji utiču na nejednak pristup pravima u romskoj populaciji, po stepenu važnosti, kao najvažniji naveden je kulturni faktor i tradicija, na drugom mestu je manjak obrazovanja, na trećem mestu ekonomski faktor, na četvrtom mestu diskriminacija Roma od strane većine, a zatim slede politički, verski i drugi faktori.

Jednak pristup pravima za Rome i za Romkinje mogao bi se ostvariti, prema mišljenju ispitanika, na sledeće načine:

- **informisanjem romske populacije, radom sa decom i roditeljima, edukacijom, edukacijom vršnjačkih edukatora iz romske zajednice o različitim temama,**
- **očuvanjem korisnih elemenata tradicije i eliminacijom loših,**
- **zapošljavanjem i ekonomskim osamostaljivanjem,**
- **podsticanjem šire društvene zajednice da prihvati Rome kao punopravne građane,**
- **poboljšanim pristupom informacijama kroz medije, tribine, predavanja,**
- **izradom posebnog strateškog plana, organizovanjem više edukacija o reproduktivnim pravima i zdravlju.**

Na pitanje ko bi trebalo da bude uključen u rešavanje problema obezbeđenja jednakog pristupa pravima za Rome i Romkinje, dobijeni su sledeći odgovori:

- **sve državne strukture, sistem socijalne zaštite, policija,**
- **udruženja Roma, koordinator za romska pitanja,**

- komisija za rodnu ravnopravnost,
- škola i prosvetni radnici koji su zainteresovani za rad sa Romima,
- lokalna samouprava,
- mediji,
- zdravstvene strukture,
- sama romska populacija.

Među pružaocima usluga, 53% ispitanika bi želelo bi da sazna više o temi rodne ravnopravnosti, 34% želi da prisustvuje treningu iz ove oblasti, 10% učesnika je odgovorilo da nije zainteresovano da sazna više, a 3% ne zna.

C. PRIKAZI SLUČAJA

INTERVJU 1

ŽIVKA FAN, 27

Kao dete imala sam dosta problema jer sam Romkinja, a posebno zbog toga jer sam odrasla - bez majke, pa delimično i bez oca, jer mi je otac bio alkoholičar - u hraniteljskim porodicama, po domovima za napuštnu decu. Bilo je teško jer smo ja, brat i sestra, bili jedini Romi u domu. Sve se lomilo na nama. Dve godine sam bila u Dečijem selu i to je bilo strašno. Verovatno zbog tako lošeg detinjstva se borim sada. Zbog toga sam završila i školu. Nisam imala u čemu da idem u školu, išla sam i bosa i gola, pokidana, ali sam išla i završila školu i bila jedan od boljih đaka. U srednjoj školi sam bila đak generacije.

Danas mi je lakše, pre svega zbog svoga izgleda, svesna sam da ne izgledam loše i ljudi su zainteresovani za ovo što radim. Čim vide lepa žena, nema veze što je Romkinja, odmah se zainteresuju. Izgled mi pomaže i nije važno što sam Romkinja, ali kao dete je bilo važno.

Kad shvatiš da vrediš isto kao i neki nerom, onda nemaš problem što si Romkinja. I još kad shvatiš da si obrazovan i više nego neki nerom, onda stvarno nemaš problem sa tim.

Odrasla sam u Žablju, i tamo ima dosta Roma. Svi su kućevni, ne žive po naseljima kao što je Veliki rit. I tu nema više tradicije da žensko dete ne treba da ide u školu, da treba samo da se uda. Danas je to zamrlo, devojčice se bore da idu u školu, da završe i osnovnu i srednju školu, pa ako im ide, imaju i prilike da upišu i nešto više. Sad je povoljno jer postoje i stipendije, pa treba samo volje.

Ja sam mojoj sestri i bratu bila kao majka. Sa svojih 8 godina sam morala sama da brinem o njima, da ih kupam, spremam za školu, perem, i to je bilo strašno. Ja sam njih od malena uvek čuvala. Nas je otac ostavljao kad sam ja imala 2,5 godine. Ostavljao nas je, zaključavao, vezao za krevet da bi išao da radi. Jako je voleo moju majku pa ga je to pogodilo kad je umrla i odao se u alkoholu. On je i danas alkoholičar, ali ne toliko kao pre. Ja brinem o njemu, bez obzira na sve. Neko bi rekao da mu nikad ne bi otvorio vrata, jer bilo je strašno, taj trenutak kad nas je dao u dom. Što ljudi kažu, što te ne ubije, ojača te. To je mene ojačalo, i za sve što mislim da je prava stvar, u stanju sam da se borim.

Ja sam počela da se borim zbog mog brata i sestre. Čak i danas se borim za njih i finansiram ih, kao da sestra nije udata. Tu sam uvek za njih, dok moj muž nema takva shvatanja. On uvek kaže "Što stalno trčiš kod brata, kod sestre". On to ne može da razume. Ako mogu da pomognem bratu i sestri, to cu učiniti. Ja ću uspeti u životu i uvek ću biti tu za njih.

Moja sestra se mlada udala, i ona je birala svog muža. Moj muž je mene birao, ali ja sam pristala. Nikad se ne bih udala za nekoga za koga neću, da me npr. moj otac proda. Ja i moj muž smo bili najbolji drugovi i moj muž se onda zaljubio u mene. Ja nisam znala da se zaljubio. Pala sam u nesvest kad mi je rekao. Godinu dana me ubeđivao da se udam i onda sam ja "pukla" i udala se. Imam dvoje dece, ali mi brak nije dobar. Muž i ja imamo drugačija shvatanja. Njemu je žena za kuću i za šerpu, a ja nisam takva, a i dosta je ljubomoran, iako mu ja nisam dala povoda.

Ja sam usredsređena na posao i decu. Ja njega ne volim. Ne želim da se razvedem, jer želim da moja deca imaju oba roditelja. Pokušala sam da prekinem sa njim, ali se bojim pretnje, bojim se da se ne ubije. Nisam spremna da ga nosim na savesti. Nije loš roditelj. Kako sam počela da radim, zaboravim na te probleme. Nisam ekonomski zavisna od njega. Ja od njega ne uzimam ni dinar, ja radim, šta god treba, nije problem, važno je da pošteno zaradim novac. Pomaže mi otac, on ima dobru penziju, voli moju decu, a i brat mi pomaže. U današnjem društvu je važno da svaka žena se izbori da završi školu, i da se ne uda rano. Još uvek postoji shvatanje da se žena sa 14 godina uda, da se manje u kući hleba troši.

Mislim da svaka žena treba da ima svoju volju, da napreduje, da odluči sama o tome kad će se udati, za koga će se udati, da odluči sama da li će raditi ili ne.

Po mom mužu, ja nikad ne bi radila. On je rekao - nećeš, ja sam rekla - HOĆU! I otišla sam. Žena treba da se bori za sebe, za svoje obrazovanje i svoju reč. Ako misli da je u pravu, da se za to bori, i da joj niko drugi ne govori - nije tako. Je l' nije tako? 'Ajde dokaži mi i pokaži mi zašto nije tako!

Romkinje su postidene, npr. kad im pričam o HIV-u, one samo saginju glavu i najradije bi začepile uši. Posebno ako je muškarac tu. Prave se da ih ne interesuje. Kao da imaju strah od muškaraca. Takva su moja iskustva.

INTERVJU 2

JELENA JOVANOVIĆ

Zovem se Jelana Jovanović. Rođena sam 1980. u Zemunu, osnovnu i srednju školu sam završila u Staroj Pazovi. Posle toga sam upisala Višu poslovnu školu u Novom Sadu gde sam diplomirala. Trenutno sam na drugoj godini prava. Ovo sve što sam rekla izgleda puno za Romkinju kojih godina, ali put dolaska do obrazovanja i do mog zaposlenja u Pokrajinskom sekretarijatu za manjine uopšte nije lak.

Nadovezala bih se na osnovnu školu i na početak; ja volim da kažem da svako romsko dete prođe jedan period patnje samo zato što je Rom ili Romkinja. Ja, na mom konkretnom primeru. Bila sam

odličan i vrlodobar đak. Imala sam brata od strica koji je bio tamnije puti i, za razliku od mene, kad učiteljica pita šta smo mi po nacionalnosti, on je govorio da je Cigan, to se govorilo za Rome, a ja sam govorila da sam Srпкиnja, posle čega su se svi okretali jer su znali šta sam. Koliko puta sam pomišljala zašto je Bog dao da je budem Ciganka, da budem drugačija od drugih.

Imala sam i ja predrsaude o nacionalnosti kad je neko Rom. Međutim, danas se ponosim time što sam Romkinja. Kasnije sam to svoje mišljenje promenila i počela da se sve više družim sa Romima, da se izjašnjavam kao Romkinja.

Ono što sam htela da napomenem je da sam relativno rano ostala bez oca, završila sam prvi razred, otac mi je umro i majka je ostala sama sa nama da se brine, bori kroz život. Bilo joj je jako važno da idemo u školu, sa mnom nije imala problema.

Puno znači porodica iz koje potičeš, okolina iz koje ja potičem je puna Slovaka i svi žive asimilovano jedno pored drugog. Ima jedno romsko naselje u opštini Stara Pazova koje je puno neromske dece prepuštene sami sebi. Što se tiče opštine Stara Pazova, nema izdvojenih romskih naselja i to puno utiče na to da se bude integrisan u društvo i bude uspešan, jer kad živiš sa drugima koji idu normalno u školu, zaposle se, to postaje standard, okolina ti nameće da i ti budeš kao i drugi, da budeš uspešniji od drugih. Ako si ti izolovaniji od drugih, kao što su romska naselja u Velikom ritu i Bangladešu, ne možeš očekivati da tu uspeš. Kad tamo završiš osnovnu školu, to je kao da si završio fakultet.

Nakon završetka osnovne škole moja mama nije imala dovoljno sredstava da mi plati dalje školovanje. Moja odluka je bila da ću ja ići da radim kako bih se školovala. Da bi polagala prijemni, pozajmili smo novac i ja sam bila među prvih 10, bila sam na budžetu, sva radosna. Preko leta sam radila u prodavnici igračkaka kako bih nastavila dalje da se školujem. Nakon toga dobila sam poziv od profesorke Svenke Savić da dođem na Filozofski fakultet. Bilo je nas pet Romkinja. Ispričala sam joj sve, ali pri tom nisam imala ideju da ona želi da nam pomogne. Tu sam počela da se aktivnije uključujem u projekte koji su se odnosili na prava Romkinja i tako sam zarađivala za školovanje (iako u početku nisam ni znala šta je projekat, niti sam znala gde se nalazi filozofski fakultet).

U početku mi je bilo jako teško jer sam žena i Romkinja. Danas sam aktivna pri Ženskoj romskoj mreži, aktivna sam kao koordinator.

Zastupam stav da žene Romkinje ne moraju da budu samo u ulozi domaćice i majke. Hoću da se izbore za svoje mesto i ulogu u porodici, da učestvuju u radu i sa vladinim sektorom i nevladinim organizacijama. Cilj je da se neke Romkinje bave i politikom, jer bez politike i mesta gde se odlučuje ne možemo napredovati onako kako bi mogli kada je u pitanju mesto gde se odlučuje.

Istakla bih veliku ulogu porodice na putu da postaneš uspešan, jer put svakako nije lak. Ja imam jako veliku podršku od mog muža koji to to toleriše, možda bi me drugi ostavio pošto često nisam kući, a imam i malu bebu. Angažovana sam, sem posla na kome radim, i na nekoliko projekata, čak i na projektu kojeg Vi realizujete a tiče se prevencije HIV/AIDS-a među romskom populacijom.

Mislim da Romi kao Romi nemaju osećaj da je to značajno. Edukacija Roma i Romkinja je jako značajna i bilo bi dobro kad bi i u drugim mestima u Vojvodini edukovali Romkinje. Planiramo akciju da uradimo edukaciju o HIV/AIDS-u za aktivistkinje ženske Romske mreže, gde će biti deljeni i kondomi.

INTERVJU 3

LJILJANA LEKIĆ

Što se tiče nacionalne pripadnosti kroz školovanje i obrazovanje, ne vidim ništa što mi je pomoglo ili odmoglo. Bilo je kao i kod svakog drugog. Nisam primetila da me je neko degradirao ili bolje vrednovao zbog toga sto sam žensko, ali mi je to sigurno pomoglo kod nekih profesora.

U mom razredu u gimnaziji i u osnovnoj školi sam bila jedina Romkinja. Moj otac je bio lekar, a mama je radila kao profesor u školi. Oni su sve u životu postigli samostalno, hteli su da se školuju i doselili su se u Novi Sad. Tada nisu postojala romska udruženja. Moj otac je govorio da moraš da budeš najbolji, da budeš đak generacije, student generacije, jer samo tako možeš uspeli ako si Rom. Mama je takođe bila jako ambiciozna. I brat je, a ja sam malo drugačija, ne funkcionišem tako.

Moje tetke su završile srednju školu, a samo brat i ja smo otišli na fakultet. On je završio za vojnog pilota. Danas kad radim sa romskom decom, primetila sam da im postajem neka vrsta idola, i samim tim sam im pokazala da sam ja uspela i da i oni mogu da uspeju u obrazovanju, školovanju i daljem životu. Mada, nekad je bilo lakše, postojalo je bratstvo i jedinstvo, a danas deca sa kojom radim ne znaju ni srpski, oni su došli sa Kosova.

Moj brat je jako ponosan na mene, on kaže da je to prvi humani posao koji radim u celom svom životu, i ja sam se jako pronašla u tome, pogotovo kad vidim da deca donose rezultate iz škole, da me slušaju. To mi je satisfakcija da idem dalje.

Želim da bar u nekom obliku pomognem svom narodu.

Dok sam bila mlađa želela sam da nađem muža moje nacionalnosti. Svi momci romske nacionalnosti sa kojima sam se zabavljala - nismo se mogli razumeti, nismo bili na istom intelektualnom nivou, pa ću se sad na kraju ipak udati za momka koji je Srbin. Nekako sam se uvek sigurnije osećala ako

imam momka koji je Rom, ja sam samoj sebi stvarala barijeru. Imala strah da će nekome, njegovoj porodici, smetati to što sam Romkinja.

INTERVJU 4

IVAN PETROVIĆ

Zovem se Ivan Petrović, imam 39 godina. Živim u Bačkom Monoštoru, oženjen sam i imam dvoje dece. Osnovno obrazovanje sam stekao u OŠ "22. oktobar" u Bačkom Monoštoru, a srednju poljo-privredno-prehrambenu školu, smer veterinarski tehničar, završio sam u Somboru.

Kao srednjoškolac, omladinski aktivista, zbog uglednog porodičnog vaspitanja i vladanja, pohađanja srednje škole, moje komunikativnosti i socijalne sposobnosti koje sam pokazivao među svojim vršnjacima, bio sam izabran za blagajnika mesne omladinske organizacije u Bačkom Monoštoru. U to vreme, u sredini odakle potičem, gde su ljudi podeljeni na „naše i vaše“, gde nema mešanih brakova neromsko-romsko, bilo je do tada gotovo neviđena pojava da predstavniku romske nacionalnosti bude dodeljena „funkcija“.

Dok sam pohađao srednju školu imao sam punu podršku roditelja i rodbine kod kojih su moji uspesi u školi, moje ponašanje i odnos prema ljudima podsticali ogromnu ljubav, zadovoljstvo i ponos. Određeni prijateljski odnos sam osetio i kod nekih ljudi iz sela – paora, koji su u meni videli budućeg seoskog veterinara koji bi im bio na raspolaganju 24 časa dnevno. Vrlo često sam zamišljao sebe kako u belom mantilu obavljam poslove veterinara. Kada sam završio školu i vratio se iz Jugoslovenske narodne armije, te sam se trebao zaposliti na mesto veterinarskog tehničara kao jedini kandidat, u kafanu moga oca došao je u pripitom stanju seoski čoban (čuvar ovaca) koji je mom ocu, u mom prisustvu, izjavio: "Iva, tvoj sin nikad neće biti seoski veterinar zato što je Cigan. Pa tvoja baba i mama je dolazila kod nas da prosi, kako bi on mogao da leči moju stoku.". Moj otac se naljutio na tog čoveka i nikada nisu više progovorili, dok sam ja shvatio da je taj pojedinac samo bio dovoljno drzak da to kaže mom ocu u lice, ali da je to nekakvo mišljenje većine jedne primitivne zajednice. Tog trenutka su svi moji snovi odjednom nestali. Spoznavši istinu koja je u tom trenutku za mene bila veoma surova i nepravedna, već tada čvrsto sam odlučio da promenim zanimanje i da se bavim nečim kreativnim, gde bih mogao iskoristiti svoje kvalitete kako bih afirmisao sebe i svoje sunarodnike.

Leta 1998. godine bio sam jedan od inicijatora i osnivača KUD "Rumunka", prve romske nevladine organizacije u Zapadno-bačkom okrugu, gde sam sa nekolicinom istomišljenika zaključio da imamo potrebu za organizovanjem kako bi poboljšali kvalitet življenja naših sunarodnika u Bačkom Monoštoru, i kako bi se borili za naše zasluženo mesto pod suncem, tražeći naša prava i ne bežeći od obaveza, te se integrisali u savremene tokove života i živeli kao sav normalan svet.

Pod imenom KUD „Rumunka,, inicirao sam i učestvovao u realizaciji brojnih projekata i aktivnosti iz oblasti kulture, sporta, edukacije, ekonomskog osnaživanja i razvoja romske zajednice. Smatrajući da je obrazovanje jako važno, posebno za predstavnike romske zajednice, sem formalnog obrazovanja prisustvovao sam brojnim predavanjima i seminarima na temu pisanja projekata, volonterizma, razvoja demokratije, razvoja zajednice.

Smatram da sam za deceniju uloženo svog života i rada u Rome i romsku problematiku mnogo toga naučio, video i iskusio, i da bi to trebalo iskoristiti i preneti ljudima kojima je potrebna takva vrsta pomoći, kako bi digli naše sunarodnike na jedan viši nivo, postali ravnopravni partneri u svojim lokalnim zajednicama, integrisali u savremene tokove života i postali deo Evrope, ono što i jesu po prirodi.

INTERVJU 5

BOŽIDAR STOJKOV

Meni se sve desilo slučajno. Slučajno sam upisao gimnaziju, iako sam hteo ekonomsku školu. Kod nas je veoma jaka tradicija, ja sam iz Novog Miloševa, i kod nas u Banatu se tradicija poštuje. Ja sam prvi Rom u poslednjih 25 godina koji je upisao fakultet. Pre mene je bio jedan moj rođak koji je upisao marksizam, pa je posle prve godine prekinuo, jer je njegov tata došao i rekao "Mi, sine, imamo para, šta će to tebi", i on je poslušao svog oca i vratio se kući. Posle njega sam došao ja na studije.

Kod nas Roma u Banatu, ne posvećuje se pažnja obrazovanju. Ako neko završi osnovnu školu, on je "na konju". Devojčice idu u školu samo da nauče da se potpišu. Do 4. razreda, maksimalno. Oni su posvećeni poslu, trgovini. Ja kada sam došao ovde i kada sam se upoznao sa Romima iz drugih delova Srbije, kada sam se upoznao sa afirmativnim merama koje postoje, i kada sam preneo to kući, tada su tek videli da je to bitno.

I sada mi se dosta ljudi javlja, i pitaju za savete, informacije. Sad su shvatili da je bitno da budu u centru dešavanja, da budu na izvoru informacija, da budu u Novom Sadu, u univerzitetu, blizu ustanova. Oni sada vide tu bitnost i ja sada osetim da sam model, uzor njihovoj deci. Pitaju me kako mi je bilo u školi, i trude se i oni.

Kad sam počeo da radim u NVO, radili smo na razvoju romske zajednice i shvatio sam da se isti problemi javljaju u svim romskim zajednicama. Drago mi je što ja razbijam stereotipe i predrasude o Romima. Danas imaju te afirmativne mere, dobiju se stipendije, na budžetu si i dobijaš studentski dom. I treba samo da se trudiš, da radiš i da to održiš.

Moji roditelji su integrisani u sredinu, ali poštuju tradiciju i tamo je muškarac glava kuće, on

zarađuje, odlučuje i tako je u našoj sredini. Žena je tu da bude domaćica i nema prava da ide u školu, jer mora da se uda i rađa decu. I ja time što sam muškarac imam neke privilegije. Kod nas se mladi ne žene i ne udaju zato što to žele, već zato što roditelji tako kažu.

Na moju sreću ja se neću tako ženiti. Neću dozvoliti da mi mama i tata kažu koja je žena dobra za mene i našu kuću. Ja imam devojkicu ovde u Novom Sadu, tu smo se i upoznali. Moji roditelji su shvatili da ja sve mogu sam, da se mogu izboriti za sebe, jer sam završio školu, studiram. Moj brat se oženio tako što su jednog jutra roditelji njemu rekli: "Sine, mi smo tebe oženili.". On je tek onda saznao za koga, video ju je 2 puta u životu. Cela familija mu je rekla da to tako mora, da oni njemu žele sve najbolje. I on se oženio. Sada ima i sina.

Mene brat sada podržava i stvarno mi je drago zbog toga. Očekivao sam da će se buniti što ja ne moram po običajima da se venčavam. Ali ne, on me podržava. I moja sestra se tako udala. Roditelji su samo rekli: "Dođi, kćeri, da vidiš, ovo je tvoj muž.". I ti brakovi opstaju, bez obzira na sve. Oni odmah po udaji dobijaju decu, i šta će onda. Moraju da opstanu u tim porodicama. A i oni ništa ne odlučuju. Njima roditelji govore šta da rade, oni ništa sami ne odlučuju. Otac govori bratu šta treba da radi, a mama snajki.

Kod Roma se ne razmišlja o HIV-u. I o posledicama, a niko ni ne želi da se ide na testiranje. Kondome koriste da bi sprečili trudnoću, ali o HIV-u ne razmišljaju. Ja pričam drugovima o tome i onda se oni začude, jer nikad o tome ne razmišljaju. Meni se trenutno dopada da sam neka vrsta lidera.

INTERVJU 6

ALEKSANDAR JOVANOVIĆ

Od samog početka mog školovanja, od osnovne škole gde sam bio jedini Rom, nisam imao nekih problema, pošto sam sa sela, to se tamo nekako drugačije gleda. U srednjoj školi se sve promenilo. Profesorima je bilo čudno jednostavno to što neko ko je iz romske populacije ide i dalje u školu. Neki od njih su me pitali čak i kad ću se oženiti, i šta će ti škola, i tako dalje, međutim ja uopšte nisam obraćao pažnju na to.

Živeo sam u Starim Banovcima, to je mesto blizu Stare Pazove. U srednjoj školi imao sam jednog specifičnog profesora, koga još uvek pamtim, koji je, kada sam ja trebao da odgovaram, govorio: 'Hajde ti, Cigo, da odgovaraš.' To je bilo baš, onako, čudno. Mislim, meni, iskreno, nije toliko smetalo, ali kako čovek odrasta i sazreva, shvata koliko su te stvari u stvari poremećene. Znate, mislim, nikome od njih nije rekao: 'Hajde ti...bilo koju nacionalnost...hajde ti da odgovaraš.'

Ali, znate kako, kad imate podršku od svojih roditelja i želite da nastavite svoje školovanje, to ljudi

gledaju iz različitog ugla. Neki, kada naiđu na takav problem, sličan mom, odustanu od nastavka školovanja. Isto se, po mom nekom mišljenju, dešava i u osnovnoj školi. Mi smo u nekim školama u Novom Sadu radili analize. Deca, kada naiđu na takav problem da niko neće sa njima da se igra i ne žele uopšte da imaju komunikaciju sa njima, oni napuste školu. Onda, i to se vidi, deca prose i bave se onim stvarima kojim ne bi trebalo da se bave.

Što se tiče diskriminacije, u obrazovanju je po meni najgora slika. Postoji ta neka prikrivena diskriminacija. Vi možete da vidite kad uđete u razred da je romsko dete uvek u zadnjoj klupi. Mislim zbog čega, zašto to dete nije u prvoj klupi. I, ako imaju par u klupi, onda sede njih dvoje Roma, nikad se ne mešaju, a ako nema, onda sami sede. Kad čovek gleda sa neke psihološke strane, zato dete i napusti školu. Mogu da vam ispričam jedan slučaj gde je jedno dete meni reklo, peti je razred, i sedelo je u zadnjoj klupi: 'Ne znam da li ću nastaviti školovanje, jer ja ovde nemam prijatelja. Nosim loptu, sa njom se igram na odmoru zato što niko neće da se igra sa mnom. Ta lopta je meni najbolji drugar.' Možete misliti kakav je to užas, u stvari. Deca neće da se otvore, neće da kažu šta je suštinski problem, idu izokola, i usput kažu stvari koje su pravi problem, a da zapravo i sami ne znaju da je problem u tome.

Ja sam apsolvant na Visokoj strukovnoj školi za obrazovanje vaspitača, i još neka tri ispita su mi ostala. Prvo sam studirao višu poslovnu. Nakon toga sam shvatio da stvarno to ne želim, i upisao sam Visoku strukovnu školu za obrazovanje vaspitača, i želeo bih u budućnosti da se bavim predškolskim vaspitanjem. Kako će to funkcionisati – videćemo.

Što se tiče rodne ravnopravnosti, generalno, pošto sam muško – bilo mi je lakše. Nije to samo kod romske populacije, ali kod nas je to izraženo. Na primer, kada se obe ćerke udaju i ostanu samo muško dete u kući, to sve ostaje njemu. Znači, ćerka nema svoj deo. Kada devojčica završi osnovnu školu, kažu joj: 'Šta ćeš ti sad da se obrazuješ, ako odeš u srednju školu, višu ili čak neki fakultet – nećeš moći da se udaš.' Postoje neke, po meni, strašne situacije, i to se razlikuje po okruzima, Srem, Banat ili Bačka, kako se roditelji odnose prema muškoj, a kako prema ženskoj deci. U Banatu je, na primer, specifična situacija, da otac bira snaju svom sinu, a kod nas u Sremu toga nema. Ja sam već oženjen, imam i dete, ali kod nas ni u Bačkoj toga nema. A ženski pol je sasvim u marginalizovanom položaju. Relativno mali broj Romkinja su, u doba kada sam ja studirao, želele da se obrazuju. I onda kada treba da krenu na višu školu ili fakultet, ne mogu da kažem većina, ali veliki broj se uda, u tom periodu. U našoj kulturi je tako, da one treba da se udaju, da treba da rađaju decu, a muškarac treba da obezbeđuje sve ostalo, što po meni nije u redu.

I ja sam bio u boljem položaju nego moja sestra. Moje sestre su htele da idu u srednju školu, jedna je završila, druga nije, a kasno su se generalno i udale. To je u mom mestu bio veliki problem, zato što su svi pitali kada će se one udati, imaju 24 godine – ko će ih, u stvari, uzeti. Meni je to i tada bilo strašno, zato što bi ljudi dolazili u kuću i pitali moju mamu – kad će ti se ćerka udati. Mislim, šta to

koga briga, to je njen život, nek' radi šta hoće. Moje roditelje to, generalno, nije interesovalo, to je njima čak i bilo smešno. Ja ni sada, a ni u budućnosti, ne bih dozvolio da mi se neko meša u život.

Reći ću vam jedan primer dečka iz Banata koji studira sa nama, družimo se i sve to, gde on sada očekuje da njegov otac nađe njemu ženu. Znači, on je došao iz relativno loše sredine ovde u Novi Sad, studira, radi, ali ipak očekuje da mu otac nađe ženu. Ima on pravo da bira, ali njemu je normalno da sačeka da mu je otac nađe, da naprave svadbu i sve to. Ja sam razgovarao i sa njegovim ocem i sa njim, ali oni kažu da je kod njih jaka ta tradicija. Postoje neke stvari preko kojih oni neće da pređu. Po meni je najstrašnije što mlada mora da bude nevina. U kulturi je tako, ako mlada nije nevina, ne treba da je uzmu. Ako je nevina, onda moraju izneti taj čaršaf, i da se vesele. Po meni je to nenormalno ako neko hoće da živi s nekim. Ako se dogodi da čaršaf ne bude krvav, a devojka je nevina, onda će imati problema.

Postoji jedna specifična situacija za Rome iz Banata, gde postoji ciganski sud. Njega sačinjavaju stariji ljudi koji se bave nekim problemima. To sada baš i nije tako, ali ranije je bilo. Ako neko nekog prevari u trgovini, onda oni saslušaju i jednu i drugu stranu i donesu odluku. Kao na pravom sudu, samo što je romski sud, gde oni donose odluke o svemu i svačemu. Oni nisu hteli da idu na državni sud, nego su išli na svoj.

Toga kod nas nije bilo. Kod nas u Banatu, ljudi minimum završavaju osnovnu školu, i nema, na primer, ljudi koji prose. Ja sam to video prvi put kad sam došao ovde, i video sam u Beogradu. Kod nas ne postoje takva naselja, toga nema.

INTERVJU 7

MARIZELA BALOG

Zovem se Marizela Balog, živim u Bačkom Monštoru. Završila sam osnovnu školu, po struci sam ugostitelj. U osnovnoj školi sam bila malo povučena od ostale dece.

Na školskim odmorima se dešavalo to da nas neko prozove "Ciganke". Devojčice sa kojim sam se družila su isto bile Romkinje i koje su isto bile ponižene kao i ja. U razredu nikada nismo imali neki kontakt sa drugom decom koja nisu romske nacionalnosti. Bilo bi izbegavanja, ismejavanja i ponovnog "prozivanja". U razgovoru sa prijateljicama uvek se setimo tih momenata kada smo bile „ponižene“ zbog naše nacionalnosti, i tako je ta odbojnost još uvek ostala i kada se srećemo na školskim generacijama.

Godine 1998. postala sam aktivan član u KUD "Rumunka" i tu se dosta stvari promenilo. Bila sam učesnik mnogih seminara i mnogo edukativnih programa. U saradnji koju smo imali sa jednom

romskom organizacijom, jednom prilikom smo otputovali u Bugarsku gde sam prezentovala našu organizaciju. Radila sam i kao pomoćnik vaspitača u dečijem vrtiću „Vera Guconja“ u Bačkom Monoštoru. U KUD „Rumunka“ sam se bavila koreografijom. Učestvovali smo na raznim priredbama i takmičenjima. Otuda je nastala ideja da okupim sve mlade Romkinje i da se izborimo za jednu „žensku radionicu“. Cilj je da, pošto romska deca napustaju školu ili je neredovno pohađaju, na ovaj način su mogli da dođu u tu žensku radionicu i da svoje slobodno vreme iskoriste na bolji način, ali i da se osnaže, odnosno da se informišu o tome koja prava imaju. Sem toga bila sam inicijator raznih aktivnosti koje su pre svega namenjene osnaživanju romskih žena, od časova šivenja do drugih radova koje smo izlagali na etno festivalima.

Za svoj uspeh i podršku u svemu čime se bavim najviše dugujem aktivistima KUDS „Rumunka“. Vreme koje sam provela u udruženju i na raznoraznim projektima na kojim sam radila činilo je da imam više samopouzdanja i hrabrosti, zato što znam da umem i mogu, bez ikakvih predrasuda na to koje sam nacionalnosti.

INTERVJU 8

SANELA DILJAJ

Ja sam Sanela, imam 24 godine, živim u Beočinu, Romkinja sam i žena. Trenutno studiram pravo i na završnoj sam godini.

Put do studija nije bio lak, naprotiv, bio je vrlo težak, samim tim što sam Romkinja, a naročito što sam žensko. Pripadnica sam muslimanske veroispovesti, što je retkost da muslimanka Romkinja studira. Neuobičajeno je. Ima još Roma koju studiraju, ali su pripadnici pravoslavne veroispovesti. Ja sam jedino žensko za sada. Mislim da je ove godine jedna devojka upisala višu poslovnu školu.

Ja sam imala tu sreću ili nesreću da sam dete iz mešovitog braka. Mama mi je Srpkinja i ona je vrlo uticala na mog tatu da deca idu u školu, da se obrazuju, naročito je akcenat bio na ženskoj deci da se obrazuju. Nas ima četvoro dece, tri sestre i jedan brat. Naravno da je njemu uvek bilo lakše u životu. Njemu će tata ostaviti imanje, sve što zaradi ide za njega.

Mi smo siromašna porodica, mama i tata imaju završenu samo osnovnu školu, tata je uvek govorio: „Ženskoj deci ću pružiti obrazovanje, to će biti njihovo!“, to je njegov poklon nama, pošto neće moći da naslede kuću, biće to njihov uspeh i naš. Sećam se da je mojim sestrama teško išla matematika, tu su bili privatni časovi iz matematike, iako su bili skupi, oni su se jako trudili.

Ja sam jako volela školu, u školi sam se jako lepo uklapala u društvo. Znam da pričam srpski jezik, za razliku od druge romske dece. Imala sam podršku roditelja do srednje škole, jer kad sam upisivala

srednju školu ja sam bila jedina koja je učila za prijemni ispit. Nisam imala pojma šta je to prijemni ispit. Matematiku sam volela, bila sam jedna od najboljih iz matematike u razredu. Prijemni ispit nije bio problem, sela sam bukvalno par dana pred prijemni ispit i upisala IV stepen grafičke škole. Onda su počele osude okoline: „Pa kako će ona da ide u srednju školu, još četiri godine, Romkinja....“.

Ja sam bila odlična učenica, ja sam to očekivala, i moji su roditelji očekivali. Na kraju, ja sam to želela. Sve moje drugarice su upisivale srednju školu, logično je bilo da i ja upišem. Tad se nisam družila sa Romima iz Beočina.

Tu je onda nastao problem jer nismo imali para za mesečne karte, za knjige. Tata se jako trudio, ali smo sve jedna za drugom počele da sustižemo... onda je počelo da radi Udruženje Roma. Pošto sam bila jedna od boljih učenika, bila je ponuda da držim nastavu romskoj deci od I do IV razreda. Pomagala sam im oko matematike, oko zadaće, i dobijala sam autobusku kartu. Oni su mi dali autobusku kartu, to je sve tako lepo funkcionisalo sve do kraja IV razreda.

Onda su došli studiji, do tad su me roditelji jako podržavali, 19 godina, studije, totalni nedostatak moralne, materijalne podrške. Oni su se bojali da ću se udati, da ću ih razočarati, šta će reći okolina. Otac se bojao da će oni svi ispasti u pravu kao: što ti toliko ulažeš u tu žensku decu, zašto toliko škola, bolje da ti uložiš u kuću, u sina. Ali ne, on se silno trudio i to su bili silni izdaci... bilo mu je teško.

Kad sam upisala fakultet, bilo je: „E, sad nema šanse.“. Mislim da oni nisu bili spremni za to, onda su te godine došli i momci. Nisu shvatali da to može zajedno, da, sa 19 godina se mora imati momak.

Tokom školovanja je bilo situacija da profesori prozovu i kažu „Ti si Romkinja“ pred celim razredom, i bilo mi je jako neprijatno, u smislu - otkud ti ovde, je l' ti teško... ali u suštini nisam imala problema. Nisam imala ocene manje jer sam Romkinja, ni u srednjoj školi, ni na fakultetu. Profesori su me podržavali. Što se tiče drugova ili drugarica, ni ja nisam nikad imala problem, uvek sam se sjajno uklapala u društvo, možda je to što mi je mama Srpkinja.

Imala sam nekih drugarica koje su govorile, pa ti si pola naša. Možda sam povukla na mamu ali ne znam, nisam nikad razmišljala, kao što čujem od drugih devojaka - mene neće da prihvate, ja sam Romkinja, ja uvek sa strane, a ja sam uvek bila tamo gde je najveće društvo. Ja volim da kažem da sam ja i jedno i drugo, i da može da funkcionišu dve različite vere u jednoj osobi, i baš sam ponosna na to. Mislim da moji roditelji mogu da mi veruju, ostalo mi je još tri ispita do kraja. Oni govore da, kad završim faks, da će da naprave veliku večeru, pozvaće svu familiju da oni vide kako si ti uspeła, Romkinja, muslimanka može da završi fakultet! Pa još žensko, kakav uspeh.

Što se tiče momka, muža, u razgovoru sa njima ja mogu da izaberem, a kad kažem ko mi je momak,

oni kažu "E, pa, nije on za tebe". Otprilike očekuju nekog doktora nauka od mog budućeg supruga. Nemam pojma šta očekuju - ni jedan im nije dobar. Biće otprilike - to je taj, je l' se slažete ili ne, to je to!

Ja pretpostavljam da ću vaspitavati decu u nekom drugom stilu. Pošto sam videla kako je proći u nekom sumnjičavom okruženju, i da žena može biti uspešna, i da može da se ne uda do 25 i da je zbog toga i dalje vrlo poželjna, to je pouka koju sama izvukla.

Moj tata je napravio veliki pomak kada je oženio ženu druge vere i nacionalnosti, i učinio je puno za nas. Ko zna kakav bi mi život bio da mi je majka bila Romkinja, muslimanka.

U udruženju Roma u Beočinu sam počela da radim kad mi je trebala autobuska karta, kad sam krenula u srednju školu. I aktivna sam već 10 godina. Moj akcenat je na obrazovanju mladih. Trenutno mi je najbitnije da deca predškolskog uzrasta uče srpski jezik, jer je to osnovna barijera. Akcenat mi je i na ženama Romkinjama, mislim da će se ostvariti jedino ako idu u školu i ako se obrazuju, to je sad moj najveći zadatak.

INTERVJU 9

MARINA SIMEUNOVIĆ

U osnovnoj školi sam bila najbolja u odeljenju i to je izazvalo gnev učenika neromske nacionalnosti. Sećam se da sam u prvom ili drugom razredu bila izabrana za predsednika razreda, stvarno sam bila uzorno dete, sve sam želela da znam, za sve sam se raspitivala i bila sam najbolja tad.

Imala sam podršku učiteljice koja je imala problem, jer su roditelji dolazili i žalili se kako Ciganka može biti predsednica odeljenske zajednice. Kad sam krenula u prvi razred znala sam sva slova, pisana i štampana, i latinicu i ćirilicu, znala sam da napišem ime i prezime na latinici, znala sam tablicu množenja, deljenja sabiranja i oduzimanja, i onda sam došla u V razred, to je dalje išlo svojim tokom, sve u redu. U VII razredu moja komšinica je postala moja razredna, s tim da je i njena ćerka bila sa mnom u razredu, i opet je bio mali problem. Postojala je neka vrsta takmičenja između nas dve.

Nisam se borila protiv veteranjača, htela sam da dokažem da i ja zaslužujem nešto. Išlo mi je to za rukom i valjda sam vremenom stekla neko poštovanje, kroz srednju školu sam takođe osetila neku diskriminaciju, uvek se nađe neko, ali od jačih sam uvek imala zaštitu, moj razrednik me je obožavao. Znam da sam imala privilegije i da je to zato što sam Romkinja i da nas nema puno, i verovatno je hteo da na neki način mi pomogne, ali to nije bilo u smislu da mi da veću ocenu zato što sam odlična, već u smislu da mi da neku moralnu podršku, jer sam sa tom profesoricom imala

problema koja mi je pred celim odeljenjem rekla da sam hoštapler, izmišljala ne znam šta. To mi je davalo dozu sigurnosti.

Pokušavam da to izgradim u sebi i da izgradim u okolini da postoji neki balans, neka ravnoteža, to sam pokušavala i kao dete i kao devojka. Znaš, u svakoj vrsti komunikacije pokušavam da postignem tu neku vrstu ravnoteže, kad su u pitanju odnosi između muškaraca i žena.

Napravljen je neki pomak. Kad se setim nekih maminih, strininih, babinih priča, vidim da je napravljen neki pomak. Npr. moja sestra od strica koja je samo 8 godina starija od mene nije mogla da upiše fakultet, iako je bila dobar đak. Ona je želela da upiše fakultet, ali otac joj nije dao, dok su mene moji roditelji podržavali. Ja sam prva Romkinja iz mog kraja koja je upisala fakultet, neko je morao da probije led. U ljuboviji nema tolike diskriminacije i tradicija nema baš tolikog uticaja.

Godinu i po sam radila u Udruženju romskih studenata i pokušavala da izvučem i da pokrenem žensko pitanje, međutim to nije išlo onako kako sam ja zamišljala.

Nije bilo pravo vreme za udruženje, pa sam se ja pridružila Ženskoj romskoj mreži Vojvodine. Pri lično sam nova u tome ali znam šta hoću, znam kako mogu da doprinesem tome i nadam se da će mi to ići. Ja mislim da ženama treba otvoren razgovor, ali bez muškaraca. Mislim da postoje teme za razgovor pred muškarcima i za razgovor bez muškarca. Razgovor sa ženama, to će ih pokrenuti, ojačaće ih emotivno.

INTERVJU 10

BRANISLAV JOVANOVIĆ

Rođen sam 25. maja 1989. godine u Beogradu. Romske sam nacionalnosti. Završio sam osnovnu školu u Starim Banovcima u mestu gde sad i živim. Srednju školu sam završio u Staroj Pazovi i trenutno studiram u Novom Sadu.

U osnovnoj školi sam imao problem zato što sam u celoj svojoj generaciji jedini bio koji sam romske nacionalnosti. Nailazio sam na odbijanja od strane društva, ali nikada nisam bežao od toga što sam romske nacionalnosti. U srednjoj školi nikada nisam naišao na problem što se tiče moje nacionalnosti, zato što sam tada počeo uveliko da radim za dobrobit moga naroda, i profesori i društvo me je prihvatilo kao nekog koji je drugačiji od ostalih koji su moje nacionalnosti, zato što sam u velikoj meri doprinosa svom narodu i izgledalo je kao da sam "bio uzdignut".

Trenutno u velikoj meri doprinosim svom narodu. Uključen sam u veliki broj projekata koji su namenjeni mom narodu. 2005. godine sam bio jedan od inicijatora i osnivač romske organizacije u

svom mestu. Danas je to jedino romsko udruženje koje se bavi pitanjima mladih. Bio sam koodinator velikog broja projekata koji su bili vezani za mlade Rome. Ne želim da odustanem od toga. Mislim da ću veliki deo svog života posvetiti poslu kojim se trenutno bavim. Privlači me novinarstvo i vidim sebe u budućnosti u nekoj državnoj instituciji gde zastupam prava svog naroda.

Nikada nisam imao privilegije što sam bio muškarac. Inače, ja sam odrastao u društvu žena, u mom mestu je bilo jako malo muškaraca mog uzrasta, te sam imao društvo samo devojaka. Puno sam naučio od njih, ako bi se gledalo sa strane zavođenja devojaka i u smislu razumevanja ženske priče (tako da sam uvek bio rame za plakanje). Možda sam u maloj meri bio neka zaštita za devojke sa kojima sam uvek izlazio, tako reći neka sigurnost. Postoje ti neki negativni stereotipi koji se tiču romskih porodica, da je žena uvek diskriminisana, ali kod nas toga nije nikada bilo, mi smo uglavnom emancipovani u našem kraju, kod nas i žene rade kao i muškarcima. Završavaju svoje škole i imaju uglavnom stalna zaposlenja. Mada je i u mojoj okolini bilo slučajeva gde su Romi zastareli sa razmišljanjem, recimo kod nekih je bilo tradicija kad se čovek napije da tuče svoju ženu.

Fondacija PH Suisse – Partnerstvo za zdravlje, švajcarska nevladina organizacija, je posvećena izgradnji najvažnijih zdravstvenih znanja i veština, kroz zdravstvenu edukaciju i treninge u zemljama Jugoistočne Evrope i Centralne Azije. Od 2003. godine, Partnerstvo za zdravlje sprovodi regionalni program prevencije HIV-a i AIDS-a, u okviru programa na Zapadnom Balkanu, sa podrškom koju pruža Sida.

Novosadski humanitarni centar (NSHC) je neprofitna, nevladina organizacija koja doprinosi stvaranju humanog društva kroz pružanje podrške ugroženim i marginalizovanim grupama, podsticanje aktivizma građana, istraživački rad i obrazovanje. U saradnji sa vladinim i nevladinim sektorom NSHC doprinosi razvoju neformalnog obrazovanja, unapređenju socijalne politike i promociji zdravlja u Srbiji.

NSHC i Partnerstvo za zdravlje sa zahvalnošću ističu podršku **Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida)** programu prevencije HIV-a i AIDS-a na Zapadnom Balkanu, koja je omogućila izvođenje ove studije.